

Petroglifi iz Jame v bližini Trnovskega studenca nad Ilirsko Bistrico na Snežniški planoti

Katja Hrobat Virloget

The article is an attempt of interpretation of the petroglyphs in Cave in the vicinity of Trnovo spring or Iapods' cave. The anthropomorphic figure (archer/horseman) and the circles with the crossed lines inside are compared to other cases of rock art. A step forward of the analysis is the comparative study of ritual caves with phallic stalactites in the surroundings and the analysis of its mythical landscape.

Keywords: Petroglyphs, phallic stalactite, ritual caves, mythical landscape

Članek predstavlja skromen poskus analize Jame v bližini Trnovskega studenca nad Ilirsko Bistrico na Snežniški planoti, ki je vzbudila pozornost zaradi petroglifov v njej. V raziskavi bom poskušala razumeti pomen petroglifov sprva prek ikonografskih primerjav, pri čemer so rezultati seveda lahko vprašljivi, zato bom poskusila prepoznati, ali obstaja kakšen pomen jame na podlagi njene umestitve v mitično pokrajino.

Arheologinja Vanja Celin navaja, da se jama nahaja na Črnih njivah (<http://sms.zrc-sazu.si/Si/izrocilo/IlirBistrica.html>; 14.5.13), kar Sabina Puglej (domačinka in avtorica knjige lokalnih povedk Pugelj 2012) zavrača. Na jamskem katastru je jama na ledini Zelene doline (http://www.geopedia.si/?params=T118_L7185_F7691#T118_F7185:7691_x443960_y48740_s14_b4; 14.5.13), kar prav tako po njenem poročilu domačin Ljubo Stegu (Bilčev, Bilčeva pot 4, Ilirska Bistrica) zavrača kot novo poimenovanje. Območje namreč pozna le kot *Trnovski stedjenc*. Na www.geopedija.si je jama označena kot Japodska jama in je pod tem imenom vpisana v kataster jam (www.katasterjam.si). Gre najbrž za ime, ki so ji ga jamarji podelili na osnovi petroglifov v njej, saj jame domačini ne poznajo pod tem imenom. Zato raje uporabljam ime iz lokalnega izročila. Po besedah sogovornika iz vasi Jasen so jamo vedno poznali le pod imenom Jama oziroma kot navaja avtor prvega objavljenega poročila o petroglifu iz jame ljubiteljski arheolog Franc Poklar Jama v bližini Trnovskega studenca nad Ilirsko Bistrico (Poklar 2009: 4). Vanjo naj bi hodili kot pastirji, ko je tudi v studencu zraven zmanjkalo vode, saj naj je ne bi v jami nikoli zmanjkalo. Po izročilu starejše generacije domačinov je to bila nekdaj pokrita votlina, v katero so v času košnje in paše domačini hodili po vodo. Jama ima namreč studenec izvirne vode. Nihče, niti starejši lastniki sosednjih parcel, se ne spomnejo, kdaj se je strop jame udrl (Poklar 2009: 5).

Ob terenskem ogledu avgusta 2012 z jamarjem in geografom Borutom Pericem iz Parka Škocjanske jame smo dejansko opazili, da je stena jame vlažna in se na dnu skalne vdolbine zbira voda. Na dnu jame sta umetno narejena podporna zidova v dveh nivojih, pri čemer naložene kamne podpirata lesena tramova. V jamo se je potrebno spustiti

kakšen meter navzdol po skali, nato se po strmem pobočju spustimo nekaj metrov do velikega kapnika, v katerem so vrezani različni simboli. Žal je velik del spodnjega dela kapnika umetno odstranjen, saj so vidni sledovi rezanja kamna z vrtnim svedrom. Po navedbi Boruta Perica je bil po spominih kolega jamarja iz Ilirske Bistrice kapnik v jami v njegovem otroštvu še cel, pri čemer se spominja nerazumljivih znakov, kot nekakšne pisave (ki je ni bilo mogoče brati, kar po njegovem mnenju pojasnjuje, da najbrž ni bila latinica). Zaradi ukradenega dela petroglifov bo tudi njihova analiza zgolj poskus, saj, kar je ostalo danes, je le parcialna slika (morda) neke celote.

Petroglifi

Med risbami vzbuja pozornost jasno vklesan lik v severnem predelu sigaste jamske stene, v katerem bi lahko prepoznali stiliziranega strelca z lokom (Slika 1, 2) (Poklar 2009: 4–5). Ob tem je potrebno poudariti, da siga s sprednje strani deluje kot kapnik, ki deluje kot slika falusa, kar je zelo dobro razvidno na sliki 1. V spodnjem delu sigaste stene so grobo vrezani krogi nepravilnih oblik z nejasnim številom prekrizanih črt in nejasnimi sledovi drugih vrezov – črt (Slika 3).

Stilizirani strelec (?)

Zaradi oblike je najbolj vznemirljiv petroglif ta, ki deluje kot antropomorfini lik. Za razliko od preostalih petroglifov je edini, ki deluje skrbno, natančno in bolj globoko vrezan. Na prvi pogled resda deluje kot stiliziran strelec z lokom, pri čemer bi bili nogi stilizirani v razkoraku, okroglina glave zgolj nakazana, z iztegnjeno roko, v kateri si lahko

Slika 1: Falusoidna podoba kapnika s petroglifi iz Jame ob Trnovskem studencu nad Ilirsko Bistrico (Fotografija: Katja Hrobat Virloget).

Slika 2: Strelec/konjenik? (Fotografija: Katja Hrobat Virloget)

Slika 3: Vrezi prekrizanih krogov na preostalem delu kapnika (Fotografija: Katja Hrobat Virloget).

v dveh poševno prekrizanih črtah proti koncu prestavljamo lok s puščico. Po drugi strani bi v figuri lahko prepoznali konjenika, če spodnje črte (ki smo jih prej razumeli kot ponazoritev nog) povežemo z zgoraj prekrizanima črtama (ki smo ju prej razumeli kot lok) v obliko stiliziranega konja s stilizirano glavo in ušesi. Ob podrobnem pogledu slike (Slika 2) se res zdi, da ravna poševna črta poteka od trupa konja navzgor predstavlja vrat konja. Z vidika obiskovalca, torej brez obračanja slike, bi lahko petroglif razumeli kot stiliziranega strelca ali konjenika z iztegnjeno roko (iztegnjenimi rokami).

Možnosti primerjav s podobnimi petroglifi je kar nekaj, vendar je vprašanje, kakšen odgovor lahko taka primerjava poda. Prvo, kar pride na misel, je primerjava z znanimi petroglifi iz Valcamonice na območju italijanskih Alp, ki se časovno razprostirajo od neolitika do sodobnosti. Med njimi je ogromno variant antropomorfnih figur, na konjih ali brez, v boju, pri plesu, z orožjem, z orodji, s plugom, v spolnem odnosu itd. (Priuli 2002: 8–9). Med njimi bi se morda kvečjemu dalo primerjati s kakšno shematizirano antropomorfnó figuro, medtem ko gre pri shematiziranih konjenikih za precej drugačne podobe. Čeprav je tak tip shematiziranih figur bolj uporaben do železne dobe (Priuli 2002: 10), bi težko trdila, da je mogoče govoriti o primerljivosti. Računati moramo tudi, da gre za povsem drugačen kontekst, saj so petroglifi Valcamonice v glavnem na skalah na prostem in ne v jamah (Priuli 2002; 1990). Primerjave z drugimi petroglifi po Evropi od Španije (npr. Garcia Alen, De la Pena Santos 1980) do Italije, Francije (npr. Mannoni, Moreno, Rossi 2006) in Avstrije (Mandl 2011), ki segajo od prazgodovine do novega veka, bi lahko naštevali v nedogled, vendar se zaradi dvomov v izpovednost tovrstnih rezultatov ne bom spuščala v to.

Kar pade v oči zaradi izrazite stilistične podobnosti pri analizah petroglifov, so rovodni in lastniški znaki, iz katerih naj bi se razvila južnosibirskó slikovna pisava (Kšica 1984: 129). Čeprav gre za območje južne Sibirije, ki se zdi preveč oddaljeno, da bi bile primerjave sploh mogoče in izpovedne, je mogoče vredno vzeti v obzir koncept lastniškega znaka. Vendar, čeprav so znani lastniški znaki za označevanje živine in polšje pasti (informacija Janez Bogataj), jih je najbrž težko pričakovati na parcelah.

Če domnevamo, da so simboli v Jami ob Trnovskem studencu mlajšega nastanka (po mnenju nekaterih arheologov; zato jama najbrž ni pritegnila njihove večje pozornosti), je mogoče poskusiti z razlagami v kontekstu slovanskih mitičnih predstav. Konjenik oziroma strelec bo takoj vzbudil analogijo v mitičnem nebeškem božanstvu groma in bliska, navadno oboroženem z bliskom, sekíro ali drugim orožjem, ki ubija svojega zemeljskega nasprotnika v obliki pošasti. V tem okviru je primerljiva podoba stiliziranega konjenika na loncu iz Wyszogroda na Poljskem (7. st.), ki ga Andrzej Moszczyński interpretira kot Peruna (ustna informacija Andreja Pleterskega; slika na zadnji platnici *Studia Mythologica Slavica* XV).

V okviru slovanskih mitičnih predstav bi bilo mogoče potegniti vzporednico z zgodnesrednjeveškím konjeniškim reliefom iz Žrnovnice pri Splitu na Hrvaškem (7–8 st.). Ante Milošević interpretira prizor v okviru pogansko-krščanskega sinkretizma kot upodobitev nebeškega božanstva Peruna, katerega kopje izhaja iz oblaka kot grom, ki napada medveda, kot personifikacijo Velesa, božanstva podzemlja in Perunovega nasprotnika. Tezi v prid navede številne podobne ikonografske motive, med drugim tudi na stečkih (Milošević 2011: 17–72; 2013: 11–87). Ker se mi ne zdi smiselno preveč odstopati od izvorne zelo shematične upodobitve na kapniku v Jami ob Trnovskem studencu, se bom na tem mestu ustavila in vse povedano ponudila zgolj v razmislek.

Simbolika prekrizanih krogov

V spodnjem delu sigaste stene je v ravni liniji zgoraj mogoče opaziti večji krog s tremi bolj poudarjenimi nepravilno razporejenimi prekrizanimi črtami v krogu, čeprav so opazne tudi bolj rahlo vrezane črte. Tak je križ v levem razdelku kroga med dvema črtama. Na desni strani je morda potegnjena še ena črta, tako da bi to lahko delovalo kot krog s štirimi prekrizanimi črtami. Pod njim je manjši nepravilen krog, v katerem je kot neka-kšen križ, v njegovem spodnjem delu pa se še dve dodatni črti stikata pod presečiščem križa (ena od teh dveh črt se morda nadaljuje). Tretji krog ima rahle in zato zelo nejasne črte, vendar deluje, kot da bi imel štiri prekrizane črte. Pod krogi so vrezane in prekrizane črte, vendar je nadaljevanje sige odklesano (morda deluje kot nedokončan pentagram?). Risbe so zelo grobe, niso dobro razpoznavne, deluje, da niso pozorno in skrbno vrezane, zato bo vsak videl nekaj drugega. V zgornjem in spodnjem krogu so opazne vdolbinice, dve v zgornjem krogu, vsaka v eni četrtini, ena v spodnjem krogu, vendar ni jasno, če so naravnega ali umetnega izvora. Kljub nerazpoznavnosti je na prvi pogled opazno, da se ponavlja simbolika krogov s prekrizanimi polji, pri čemer je število črt spremenljivo.

Glede na to, da je krogov več vrst, so površno narejeni, in ti, ki so vidni, so najbrž le ostanki večjega števila krogov na odlomljenem delu kapnika, preverimo, kaj je znanega o simboliki prekrizanih krogov.

V prekrizanem krogu (z dvema črtama) je mogoče prepoznati to, kar večina raziskovalcev imenuje sončni križ. Mirjana Trošelj (2010: 82) pri analizi simbolov sončnega križa oziroma solarnega diska na mirilih (grobovih za duše), ki se na Velebitu na Hrvaškem pojavljajo do srede 20. st., navaja, da se kot ikonografski motiv pojavlja že od prazgodovine (Batović 2006: 128), na antičnih (ilirskih) spomenikih (Gabricevic 1983: 69), na zgodnjekrščanskih v solarni kristologiji (Migotti 1995: 263), na stečkih (Wenzel 1965: 23,101; Bešlagić 1982: 192) itd.

Božidar Premrl iz ZVKDS Restavratorskega centra je opozoril na možnost krščanske simbolike. Opazil je, da so podobni simboli prekrizanega kroga na bližnjih železniških stavbah iz sedemdesetih let 19. v Ilirski Bistrici (20.11.12; elektronsko sporočilo). Opozarja tudi na možnost primerjave s kamnoseškimi znaki (npr. na Goriškem), česar pa ne bi potrdila tako zaradi površnosti vrezov v jami kot zaradi oblik. Dvakrat prekrizani krogi so sicer prisotni na primer na Žički kartuziji (Zadnikar 1982: 104). Na ostenju romanskega okna je mogoče zaslediti celo kamnoseški znak, ki deluje kot napet lok z uperjeno puščico (brez strelca) (Zadnikar 1982: 105) in je stilistično podoben »strelcu« iz jame, vendar je tudi v tem primeru težko pričakovati kamnoseški znak v jami, ki nima sledov kamnoseške dejavnosti.

Ikonografski simbol je široko razprostranjen, med drugim se pojavlja tudi na petroglih v severnih Apneniških Alpah v Avstriji (Mandl 2011:111, 188, 346–348). Diski in notranje prekrizani krogi (z različnim številom črt, tudi s pikicami v prekrizanih poljih) se pojavljajo po vsem področju petroglih v Valcamonici v severni Italiji. Dvakratno prekrizan krog naj bi bil bolj koncentriran med neolitikom in bronasto dobo (Priuli 2002: 8–11). Variante naj bi predstavljale različne razvojne faze sonca »v obliki kolesa z namenom poudarka koncepta gibanja in razdelitve nebeškega ter zemeljskega prostora na štiri dele v odnosu na različne pozicije, ki ga to nebesno telo prevzame na svoji poti (Priuli 1990: 3)«.

Da je mogoče v simbolu prekrizanega kroga dejansko prepoznati simboliko sonca, bi lahko potrjevalo tudi izročilo iz Prelož pri Divači o spomladnem ritualu, posvečenem najbrž Dajboggu, ki so ga izvajali v takšnem simbolu. Po besedah domačinke je bil Pri belem

križu okrogel *ris* (krog) iz kamnov, razdeljen na štiri *parte* (dele), v vsakem polju pa je bila večja škrla, na katero je morala v obredu stopiti mladenka. Po spominu drugega domačina je bil vrh hriba postavljen križ iz kamnitih škrl v krogu približno šestih metrov premera. Na vsaki točki stika štirih črt z obodom so bili še štirje pokončni neobdelani kamni, visoki približno meter in pol ter pol metra debeline. Ob petju pesmi, namenjeni Dajbogcu (Dajbog?), so dekleta v na tleh prekrižanem krogu s kamni in s po eno škrl v vsakem polju krožile iz polja v polje z dvema bršljanovima kitama, napetima čez sredino kroga. Po trikratno zapeti pesmi, ko so stopale vedno hitreje, so položile bršljanove kite počez na križ v polja in izstopile iz kroga (Čok 2012: 33–34). Na ta način je bil krog razdeljen na eni strani na štiri polja, simbolno pa še dodatno na osem polj, kar je bilo izvedeno tako s škrlami v sredini štirih polj kot tudi z dvema bršljanovima kitama položenima prek njih (torej z dodatnim križem). Pesem, ki so jo peli ob obredu v prekrižanem krogu, prosi Dajbogca za blagostanje in O, *Dajbogec daj toplote, /.../ o, Dajbogec sonca na nebes* (Čok 2012: 33)! V pripisu k prevodu Malalasove kronike iz 13. Stoletja je Dažbog predstavljen kot Svarogov sin in se povezuje s soncem. »... po njem je vladal njegov sin, imenovan Sonce, a imenovali so ga Dažbog ... Sonce car (=bog), sin Svarogov, to je Dažbog« (Belaj 1998: 342–343; Šmitek 2010: 187; Hrobat Virloget 2012a: 167–169). Tudi v panteonu ruskega kneza Vladimirja (980) se potrjuje njegov sončni značaj, saj stoji neposredno za Horsom, nedvomnim sončnim božanstvom. Po mnenju Vladimirja N. Toporova bi bilo mogoče filološko rekonstruirati Dažboga kot sonce in Svaroga kot zemeljski ogenj. V ukrajinski pesmi Dažbog pošlje slavčka, da zaklene zimo in odklene poletje, pri čemer je predstavljen tudi motiv čezmerne vročine, požara, ki sežge mlade ptičke. Poudarjen motiv téme žara nakazuje, da ime Dažboga ne gre razumeti le kot oznake boga darovalca, temveč tudi kot boga nebeškega žara (indoevropsko +deg-/-+dag) (Toporov 2002: 60). Slovanski teonimi veljajo za apelative, epitetna, deskriptivna imena, kar bi pri Dažbogcu pomenilo »tisti, ki daje bogastvo« (= blaginjo, srečo) (Mikhailov 2002: 92). Sončnost, darovanje in apelativni naziv potrjuje obredna pesem iz Prelož, peta zgodaj spomladi, v kateri poleg blaginje prosijo Dajbogca za toploto in »sonca na nebes« (Hrobat Virloget 2012a: 169). Simbol prekrižanega kroga, z dvema in štirimi križi, je tako tudi prek izročila iz Prelož mogoče interpretirati kot solarni simbol, kar nakazuje obredna pesem posvečena božanskemu liku Dajbogcu, ki ga raziskovalci povezujejo s soncem, nebeškim žarom in posledično blagostanjem.

Simbol, ki nastopa v obredni pesmi božanstvu, povezanemu s soncem, je prekrižan krog s po eno piko sredi vsakega polja. Po besedah Borisa Čoka prekrižan križ v *risu*, krogu predstavlja hkrati štiri letne čase in štiri obdobja v življenju. Iz lokalnega izročila se spominja, da so naredili pike na telesu, ker naj bi delovale protiuročno. Križ v krogu je osnova tudi svastiki, pri čemer gre za kompozicijo štirih živalskih glav okrog skupne osi in središča. Gre za dvodimenzionalno reprezentacijo nebes, sončnega kroga, sončnega gibanja (Čausidis 2005: 352–354, 20) in štirih strani neba kot pri kolesu sv. Katarine (Pleterski 2008: 300).

Bogato ornamentirana simbolika križa v krogu s pikami na sredini se ponavlja tudi na mirilih na Velebitu, kjer sicer nastopa tudi raznovrstna simbolika raznih variacij križev (Trošelj 2010: 81–91). Le nekaj desetih kilometrov stran od jame v bližini Trnovskega studenca se na hrvaški strani v bližini Pasjaka nahaja jama/pečina Loza I – Loza Brgujčeva, na katere vhodu so v sigo vrezani sončni krogi z osrednjim križem, nekateri s piko v posameznem polju (slika 4; za terenski ogled 11. februarja 2013 in za literaturo o jami se zahvaljujem Nenadu Smajili in Nenadu Kuzmanoviću). Arheološki material iz jame priča

Slika 4: Petroglifi na vhodu v jamo/pečino Loza I – Loza Brgujčeva v bližini Pasjaka na Hrvaškem (Fotografija: Katja Hrobat Virloget).

o njeni uporabi v času mezolitika, bronaste dobe, pred 5. stoletjem n. št. in v času pozne antike (Starac 2011: 28). Za razliko od vrezov v Jami ob Trnovskem studencu so ti vrezi zelo razločni in pravilni, med njimi je tudi simbol P in simbol stilizirane človeške figure, stran od te skupine simbolov je vrezana (najbrž) letnica 1912.

Pri analizi kroga ne gre mimo simbolike *risa*, za katerega Boris Čok pravi, da je imel v izročilu varovalno vlogo. Tako so na primer v lokalni povedki trije hlapci v iskanju bogastva ostali zaščiteni pred hudičem zaradi tega, ker so ostali v začrtanem *risu* (Čok 2012: 69–70). Tudi povedke s Krasa in drugod potrjujejo varovalno funkcijo *risa* pred nevarnostmi iz onstranstva. Po interpretaciji Zmaga Šmitka se z *risom*, ki je ustvarjen z začrtanjem kroga okoli določene točke, ki ustvarja simbolno središče, lahko doseže onstranstvo (Šmitk 2001, 50). Ta ideja se ponavlja v mnogih povedkah, kjer se vzpostavi komunikacija z onstranstvom (pogosto s hudičem kot prinašalcem bogastva) prek določenih dejanj na določen dan v *risu*, ki nastopa v varovalni funkciji (Hrobat 2010: 133; Hadalin, Kocjan 1993: 88; Peršolja 2000: 56–58). Mirjam Mencej (2010) na folklornem materialu celotne Evrope opaža, da so bile vse oblike krožnega gibanja, kot recimo kotaljenje, kroženje, obkrožanje, predenje (vrtenje vretena, kolovrata oziroma niti), obkrožanje, vrtenje, vitje, hoja v rogu itd. v tradicijskem pogledu na svet razumljene kot način prehajanja med svetom živih in mrtvih. Pomenile so obliko (namerne) interakcije med svetovoma živih in mrtvih oziroma način vstopanja v oni svet in izstopanja iz njega.

V Preložah je tudi odročitev od uroka potekala tako, da se je uročni vrtil v obratni smeri urinega kazalca ob izgovorjavi magične formule zdravilke, pri čemer je vrtenje odražalo simboliko kolovrata (Čok 2012: 52). Kot je prababica povedala Borisu Čoku (ki ji je njena babica še pripovedovala o staroverskih praksah), »kjer je vklesan kolovrat (op.

v *portonih*), vedi, da so tam verovali po starem (Čok 2012: 55) «, pri čemer je kolovrat po besedah Čoka ponazorjen kot krog z osmimi črtami (pisna korespondenca, 3. april 2013). Staroverski simboli ob strani *portonov*, kot so kolovrat, bršljan, svarica, praprot, hrastovi listi naj bi imeli protiuročno in varovalno vlogo (Čok 2012: 55).

Poleg kroga s štirimi in osmimi prekrižanimi črtami je znan tudi krog s šestimi črtami, ki je primerljiv s simbolom svarice, cveta s šestimi listi, ki so jo v preloškem izročilu imenovali tudi perunica ali perunov svet. Po besedah prababice Borisa Čoka naj bi svarica »starega nebesnega boga svarila, naj ne pošlje strele v hišo (Čok 2012: 46).« Svarice naj bi imele varovalno funkcijo tudi na bazoviški noši. Po opisu ene izmed bazoviških noš naj bi manjša svarica pod družinskim koškom sreče varovala dom, dve svarici s soncem na sredi, ki se vrtijo »vnic« (v obratni smeri urinega kazalca) na obeh straneh koška, pa naj bi ga tudi varovale (Čok 2012: 55–56). Šesterokraka zvezda v krogu lahko predstavlja tudi moro, simbol, ki so ga vrezovali v zibelko otrokom v zaščito pred moro (simbolizirano tudi s pentagramom) (Kropej 2008: 302; v izročilu Prelož in Bazovice Mora nastopa kot bitje zime in nasprotje rodovitni Devi; več glej Hrobat 2012).

Simbolika nejasno in neskrbno prekrižanih krogov iz Jame ob Trnovskem studencu bolj kot na jasno izrezane prečrtane kroge iz Jame Loza I pri Pasjaku spominja na petroglife iz kanjona reke Like na Hrvaškem. Tudi ti so nejasno vrezani in nastopajo skupaj različni tipi krogov in drugih simbolov: krogi s po tremi, štirimi, petimi, šestimi, sedmimi in osmimi kraki, poleg simbolov križa, peterokrake in šesterokrake zvezde, romba, borove vejice idr. (Malinar 2007/08: 207–214; za literaturo se zahvaljujem Nenadu Kuzmanoviću).

Jama ob Trnovskem studencu v mitični pokrajini

Čeprav ikonografske primerjave podobe shematiziranega konjenika/strelca in prekrižanih krogov ne dajo jasnih idej, morda vsaj napeljujejo na idejo o mitičnem kontekstu jame. Ostane nam poskus njenega razumevanja prek umestitve v ti. mitično krajino. Pri tem je potrebno izpostaviti dejstvo, da je območje precej skromno z izročili, morda tudi zaradi neposeljenosti in njegove precejšnje oddaljenosti od bližnjih naselij.

Kultne jame s falusoidnim kapnikom

Pri kapniku, v katerega so vrezani simboli, pade v oči njegova podoba v obliki falusa, kar je jasno prepoznavno na fotografiji (Slika 1). Simbol falusa v obliki kapnika so domačini prepoznavali tudi v spodmolu Triglavca pri Lokvi na Krasu, v kateri so se Preložani v tajnem kultu za plodnost obračali na žensko božanstvo Devo (več glej Čok 2012: 21–24; Hrobat 2012). V spodmolu je spodaj jamski stalagmit, vrh katerega je škovnica, naravna luknja. Ta po besedah prababice Borisa Čoka, ki ji je o obredu pripovedovala njena prababica kot zadnja udeleženka v obredu v Triglavci, predstavlja obliko ženskega spolovila ter ponazarja boginjo rodnosti Devo. V njo kaplja voda iz stalaktita v obliki moškega spolovila, ki predstavlja njenega ženina Devača. »Voda, ki kaplja z Devača, ponazarja, da sta onadva kot ženin in nevesta, ki se zmeraj ženita, po starem se je reklo, da se jaresta (Čok 2012: 23).« Nasproti dveh obrednih kamnov v Triglavci so ostanke treh nekdanjih kapnikov, stalaktitov, ki naj bi predstavljali boga Triglava (Čok 2012: 23).

V okviru faličnih simbolov je v isti regiji okolice Ilirske Bistrice zanimiv velik kamen Devar iz rupe pri Hujah v Brkinih, ki je imel obliko moškega spolovila in naj bi pomagal pri rodnosti. O njem domačini niso hoteli povedati niti ga pokazati komu od tujcev. Po

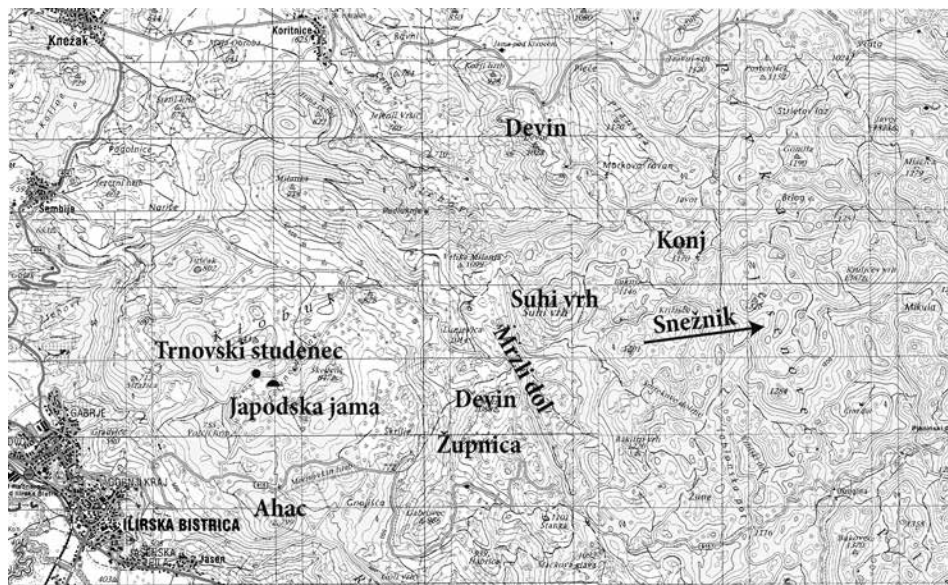

pričevanju je neko znanko lokalna vedeževalka odpeljala v temi k Devarju, ki ga je na kolnih rotih najpomaga pri zanositvi (Medvešček 2006: 226; Placer 2010: 316?17). Borisu Čoku so sicer nakazali obstoj podobnega obreda kot v spodmolu Triglavca ravno tako v Brkinih, na Barki, o tem pa za zdaj ne vemo še nič natančnejšega.

Kulturni pomen jam s faličnim simbolom v obliki kapnika ni potrjen le prek ustnega izročila, temveč tudi z arheološkimi raziskavami. V Spili (Nakovani) na odročnem in težko pristopnem terenu v bližini zaselka Donja Nakovana na zahodnem delu polotoka Pelješac v južni Dalmaciji se nahaja falusoidni stalagmit (višine 65cm), pred katerim je bila najdena izrazita koncentracija dragega finega keramičnega posodja in ostankov stegenskih kosti domačih živali (jagenjčki, kozlički), kar raziskovalci interpretirajo kot ostanke praznovanja, daritev nekemu božanstvu. Večino posodja, ki pripada fini helenistični lončenini, datirajo v obdobje tritostih let, od konca 4. st. pr. n. št. do začetka štetja. Prisotnost popravljenih posod, ki v grških svetiščih niso značilne in lahko kažejo, da so predstavljale posebno vrednost avtohtonemu prebivalstvu, bližina gradišča in odsotnost glinenih svetilk, ki jih pelješki Iliri niso uporabljali, nakazujejo, da so obrede izvajali pripadniki avtohtonega ilirskega plemena. Ni znano ime božanstva iz Spile, ki je bilo očitno povezano s plodnostjo in moškostjo in se je morda stopilo z grškim božanstvom (Menalo 2005: 8, 20, 25, 27)

Mitična toponomastika

Na Snežniški planoti, kjer se nahaja Jama ob Trnovskem studencu z obravnavanimi petroglifi, je mogoče prepoznati primerljivo mitično situacijo kot pri lokavski Triglavci s koncepti Triglava in Deve, Devača. Nedaleč stran (3,04 km) od jame s petroglifi na faličnem kapniku je hrib Devin (1088 m n.m.), kar nekoliko spominja na odnos iz Preloškega izročila o Devi in Devaču (kot falusu; Slika 5). Le 3,6 km severno od Devina je hrib Veliki

Slika 5: Mitično indikativni toponimi v okolici Jame ob Trnovskem studencu (Japodska jame) na Snežniški planoti (podlaga: DTK 50 C GURS 2005, pomanjšano na polovico).

Devin (1029 m n.m.; gradišče iz železne dobe – ARKAS), v bližini katerega je Knežak, kar bi po mnenju Zmaga Šmitka lahko izhajajo iz stare slovanske besede knez, ki lahko pomeni tudi apelativ v religioznem pomenu za božansko bitje (Šmitek 2008: 23; Pugelj 2010: 173).

Raziskovalci v toponimih iz besede deva prepoznavamo mitično komponento in povezavo z rodnostjo (glej Hrobat Virloget 2013b). Na kulturni pomen toponimov z besedo Devin (glej Badjura 1953: 133) je prvi opozoril Jan Peisker, ki je besedo izvajal iz slovanskega daeva, »zli demon« (Peisker 1928: 1–36). V vseh slovanskih jezikih *deva pomeni deklica, devica, kar je tudi izvor slovenske besede, ki je manjšalnica od devica (Snoj 1997: 88; Šmitek 2008: 15). Po mnenju Franceta Bezlaja bi bilo v toponimih Devin skok mogoče prepoznali določen element iz slovanskega mitičnega izročila (Bezljaj 2003: 548–54). Zmago Šmitek izpostavlja pri Devinu pri Trstu ljudski motiv devinega skoka, pri čemer naj bi na dekle, ki je skočilo z gradu, spominjala okamnena Baba na klifu nad morjem. Po vsem slovanskem svetu se na tovrstne toponime povezujejo povedke o devinem skoku, v katerih je dekle rešeno nevarnosti ali izbere manjše zlo – smrt in ohranitev časti. Zgodbo avtor primerja z variantami zgodbe, v kateri Mokoš prevara Peruna in zato jo ta kaznuje (Šmitek 2008: 21–22). Zmago Šmitek se pri razlagi najbrž naslanja na znano hipotezo Ivanova in Toporova (2002: 49–51), da je Perun kaznoval Mokoš zaradi njenega prešuštva z njegovim nasprotnikom Velesom. Njuno hipotezo postavlja pod vprašaj Radoslav Katičič z argumentom, da svoje trditve nista utemeljila na ustreznem folklornem gradivu (Katičič 2011: 209–210, op. 15). Mitični pomen toponima iz osnove deva se nakazuje tudi v baltskem mitičnem izročilu. V latvijski *daini*, pesmi z mitično vsebino, je omenjena reka Dvina: »Kovač je kovao na nebesima, iskre su frcale u Dvinu: kovao je krunu onoj sestri u koje je devet braće (prevod iz latvijskega jezika Katičič 2010: 266).« Po interpretaciji Radoslava Katičiča je voda (konkretne) reke Dvine uporabljena pri kovanju nebeškega kovača, ki kuje krono sestri, ki ima devet bratov (Katičič 2010: 266–267). Tako nebeški kovač kot sestra z devetimi brati sta pogost motiv v slovanskih mitičnih besedilih o incestni poroki Mare in Jurija (glej Belaj 1998, Katičič 2010; Hrobat 2013b).

Poleg tega se nakazuje povezava motiva devinega skoka in toponimov po imenu Baba, kot recimo pri toponimu Device v severozahodni steni gore Planjava/Baba (Šmitek 2008: 33; Badjura 1953: 133). Pri Repentabru na Tržaškem Krasu sta ledini Babice in Medvedjak, ki bi lahko simboliziral Velesa (Mencej 2001: 168–172; Katičič 2008: 136–149), pod njima pa Devinec (glej Zemljevid ledinskih imen Tržaško ozemlje 1977).

Analize ustnega izročila nakazujejo idejo, da bi lahko v Devi prepoznali rodoviten aspekt osrednjega ambivalentnega slovanskega ženskega božanstva. Po izročilih sodeč je Deva vezana na rodoviten del leta kot nasprotje Makurški, ki vlada zimi v Bazovici na Tržaškem Krasu, kot nasprotje Mori iz obredja v Triglavci, ki *jari* žito in ga ščiti pred Moro in kot bitje, s katerim se Devač v Triglavci *jari*. Ambivalentne lastnosti je moč prepoznati v Babi, po eni strani vezani na rodovitnost, nosilnost temeljnih elementov, po drugi strani pa na starost, strašnost, ogabnost in povezavo z zimo (glej Hrobat Virloget 2013a, b; Marjanić 2003; Nodilo (1981(1885–1890))). Enako ambivalentnost je mogoče prepoznati v Gromovnikovi hčeri, mladi veseli Mari na eni strani, povezani z rodovitnostjo, in nevarni stari morilski Morani na drugi strani kot simbolom smrti (Katičič 2010: 441; Belaj 1998). Tudi analize obrednih odlomkov o gospodarici, slovanski Veliki boginji, Materi Zemlji nakazujejo dualizem, saj ji je kot ženi nebeškega gromovnika posvečena gora, vendar hkrati tudi dolina oziroma močilo, kraj v dolini ob (tekoči) vodi in povezuje se tako z nebeškim kot s podzemnim svetom (Katičič 2011: 22–23, 231–234).

Če se vrnemo nazaj na mitično zanimive toponime okrog Jame pri Trnovskem studencu, se med hriboma Veliki Devin in Devin nahaja hrib Suhi vrh. Radoslav Katičič toponim Suhi vrh umešča v mitični kontekst Peruna, saj naj bi vrh suhe krošnje svetovnega drevesa sedel Perun v liku ujede, podobno kot pri starih Grkih, kjer je bil orel Zevsova ptica (Katičič 2008: 311). Med Suhim vrhom in Devinom velja opozoriti na toponim Pekel in Mrzli dol – ozko kotanjo, ki po mnenju Sabine Pugelj ustreza Peiskerjevi shemi mitičnih toponimov. V bližini avtorica opozarja še na morebitno mitično vsebino hribov Konj in Župnica, vendar zgolj na osnovi toponimov, brez ustnega izročila (Pugelj 2010: 173).

Nedaleč od Devina je Veliki Snežnik (proti vzhodu 10,3 km), na katerega se navezuje mitično izročilo. Snežnik naj bi ljudje iz okolice Ilirske Bistrice imenovali Bela gora. Na njem naj bi živel demon »Vatež«, pol kozel pol človek. S kamenčki z njega naj vedeževali in ljudje naj bi se z njegovo snežnico očistili grehov (Medvešček 2006: 227). Po izročilu izpod Snežnika je bila to nekoč Bela gora s tremi vrhovi in izvirom vode sveta (Medvešček – v tisku). Zanimivo, da se tudi na Snežnik kot na sveto goro s tremi vrhovi veže vedeževanje. To je prisotno tudi pri lokavski Terglovci, od koder so jemali vodo za vedeževanje, prav tako kot pri Triglavu, najvišjem bogu Pomorjancev. Njegov triglavi idol na enem izmed treh hribov Szczecina je po zgodovinskih virih imel usta in oči prekrita z zlato prevezo, kar Vladimir N. Toporov povezuje z vedeževanjem, videnjem prihodnosti, ki je globlje od tistega, kar lahko vidijo oči in izrečejo usta (Toporov 2002: 64–5). S sveto goro s tremi vrhovi je tako odnosu Deva in Devač dodan še tretji mitični primerljiv element iz Preloškega izročila, to je Triglav, ki naj bi po zgodovinskih virih tako kot po izročilu iz Prelož imel tri glave, ker naj bi upravljal s tremi kraljestvi, to je z nebeškim, zemeljskim in podzemnim (Katičič 2008: 51; glej tudi Toporov 2002: 64–5; Čok 2012: 22). Podobno kot Triglav v izročilu Prelož je tudi slovenska najvišja gora Triglav po izročilu povezana z ženskim likom, z Babo v dolini (informacija Andreja Pleterskega; o Triglavu glej Hrobat 2010; 2013b). Zanimivo je izročilo iz Lokavskega, da naj bi Triglav pomenil hkrati dva boga in eno ljubico; na sredi je ženska, ki je bila ljubica hkrati obeh božanstev: pozimi z bogom pod zemljo, poleti pa na nebu (Elektronsko sporočilo dne 3.4.13 Borisa Čoka, povedala zdravilka, sestrična od Nackota Božeglava iz Vrhpolj). Izročilo se presunljivo ujema s hipotezo Vjačeslava V. Ivanova in Vladimira N. Toporova o tem, da je bila Mokoš ljubica hkrati dveh bogov, Velesa in Peruna (Toporov 2002: 47–51; Ivanov, Toporov 1974).

Tako so jasno izpričani kulturni/mitični simboli Triglava, Deve in Devača v Preloškem predkrščanskem izročilu primerljivi z mitično simboliko v pokrajini okrog Jame ob Trnovskem studencu. V obeh kontekstih je prisoten kapnik v obliki falusa, tj. Devač v Triglavci v Lokvi in kapnik s petroglifi v Jami ob Trnovskem studencu, pri obeh sta prisotna mitična toponima iz besede deva, tj. Deva iz Triglavce in Devin v bližini obravnavane jame, in prav tako je v obeh pokrajinah mogoče najti simbol Triglava, v jami Triglavca v obliki treh kapnikov in na Snežniški planoti kot Snežnik, v izročilu svete gore s tremi vrhovi.

Sveto pokrajino na področju jame ob Trnovskem studencu bi lahko nakazoval že sam studenec (notranje obokan), ki naj po izročilu ne bi nikoli presahnil. Ob njem stoji lesen križ, obkrožen s kamni (slika 6). Zraven, čez makadamsko pot je s kamnitimi ploščami tlakovan kal.

V širši okolici Jame ob Trnovskem studencu se zdijo nekateri toponimi in izročila zanimivi z mitičnega vidika, zato jih bom vsaj nakazala. 2 km južno od Jame pri Trnovskem studencu se nahaja hrib Sv. Ahac, ki naj bi ga zaznamovala Mati Božja, z visoke skale na njem naj bi se božja beseda razlagala, na njem naj bi bil zdravilni studenec (za

Slika 6: Lesen križ ob Trnovskem studencu v bližini jame s petroglifi (Fotografija: Katja Hrobat Virloget).

oči; omenja že Valvasor), ki ne usahne, njegovo vodo so uporabljali za rodnost polj, nanj so hodili v procesijah v prošnjah za dež. Na hribu so sledovi kamnitega obzidja, ki mu v lokalnem izročilu pravijo »rimski zid« (Celin 2005). Na Sv. Ahacu naj bi sedeli ajdi, ki so si namakali noge pri Zemljaki (oz. vile; Pugelj 2012: 57, 69) (podobno izročilo iz arheološkega najdišča Ajdovščina nad Rodikom, Hrobat 2005). V vasi pod Sv. Ahacem, Jasen, je zabeleženo izročilo o šmrkovi babi, panju, ki naj bi ga poljubili ob prvem odhodu v gozd (Pugelj 2012: 147; o povezavi *šmrkavih* bab z Mokošjo in arhaičnim ženskim mitičnim likom glej Hrobat 2010; Hrobat Virloget 2012a in b; Hrobat Virloget 2013a, b itd.; izročilo o ajdih kot staroselcih in babi je prisotno tudi v Rodiku, glej Hrobat 2010). Arheološko indikativno izročilo o območju nad jamo, pri Volovji rebri, je posredovala Sabina Puglej, kjer sta ji Ljubo Stegu (Bilčov) in Vilko Škrab (Škrabov) omenila še vidne sledove stavb na ledini Sela, ki bi lahko bili ostanki pastirskega naselja.

Zaključek

Zaključne misli žal ne bodo dokončno razkrile enigme petroglifov iz Jame pri Trnovskem studencu, temveč bodo zgolj nakazale določene možnosti interpretacij. Ikono-grafska analiza petroglifov ni dala nedvoumnih interpretacij niti datacije niti pomena. Opazno je, da je lik strelca/konjenika upodobljen bolj natančno in poglobljeno kot druge površno vrezane risbe prekrizanih krogov. Nedvomno smo zaradi odlomljenega in ukradenega dela kapnika z drugimi petroglifi oropani celotnega konteksta, ki bi bil najbrž bolj izpoveden. Petroglifi strelca/konjenika so na splošno primerljivi z drugimi petroglifi po Evropi, npr. v Valcamonici v italijanskih Alpah, vendar prav prepričljive povezave ni opaziti. Morda velja nakazati povezavo z shematiziranim konjenikom na slovanskem loncu

iz Wyszogoroda na Poljskem, ki je interpretiran kot Perun (glej sliko na zadnji platnici *Studie Mithologicae Slavicae* 15, 2012)?

Pri površno vrezanih prečrtanih krogih z različnim številom črt ni opaziti kakšnega ponavljanja, sploh v primerjavi s podobnimi petroglifi v Limskega kanalu na Hrvaškem, kjer se ravno tako zdi, da avtorji v tem (pozno?) času niso več poznali izdelane simbolike različno prečrtanih krogov (ki je jasno določljiva v izročilih Borisa Čoka). Jasno je namreč opazno nasprotje s ponavljajočimi se in skrbno vrezanimi krogi z dvema prekrižanima črtama pred jamo Loza I – Loza Brgujčeva v bližini Pasjaka. Kakorkoli, najbolj verjetna osnovna simbolika, ki se vleče od prazgodovine (*Valcamonica*) in je potrjena v recentnem ustnem izročilu iz Prelož, je simbolika sonca, štirih nebesnih strani in letnih časov.

Po drugi strani velja opozoriti na opažanje Petra Jordana pri sibirskem plemenu *Khanty*, ki nakazuje možnosti drugačnega načina interpretacij nekega zbira vrezov (tudi petroglifov). Ob vsakem uboju medveda namreč lovec naredi rezbarijo v drevesu v skladu z verovanji, s čimer opravi dejanje komunikacije z zgornjim vladarjem. Enkrat ko je vrez narejen, je ta izmenjava mimo in ljudje ne dajejo več pozornosti rezbarijam. Tako zbir teh vrezov ne ustvarja nekega enotnega kozmološkega teksta, z dekodiranjem katerega bi prišli do osnovnega pomena, ampak gre za palimpsest komunikativnih dejanj, ki so sicer povezane z idejami o svetu (Jordan 2003: 118–119). V tem interpretativnem kontekstu lahko dobijo tudi neskrbno vrezani krogi povsem drug pomen, kot materialni ostanki komunikacijskih dejanj z onstranskimi silami.

Umestitev Jame ob Trnovskem studencu v kulturni oziroma mitični kontekst nakazuje falusna simbolika kapnika, na katerem so petroglifi. Kultnost jame morda nakazuje falusna oblika kapnika s petroglifi, ki je primerljiv z izročili o ritualnih moških falusnih kapnikih z plodnostno simboliko iz dveh jam v širši regiji na Primorskem (*Devač/Prelože*, *Devar/Huje*) in s falusoidnim kapnikom v *Spili Nakovani* v Dalmaciji, na katerega so se po arheoloških spoznanjih navezovala ritualne dejavnosti.

Zanimivo je tudi opaziti, da se na širšem območju Jame ob Trnovskem studencu ponavlja enaka mitična simbolika kot pri predkrščanski simboliki *Triglavce* (*Triglav* personificiran v treh kapnikih, *Deva* personificirana v luknji na stalagmitu v obliki vulve, *Devač* personificiran v faličnem kapniku). *Triglava* je moč prepoznati v *Snežniku*, najvišji gori območja, ki je po izročilu veljala za sveto goro s tremi vrhovi, *Belo goro*, ki naj bi imela zdravilno vodo, na njej naj bi živel demon in naj bi bila povezana tudi z vedeževanjem, podobno kot nekatera mesta povezana s *Triglavom*. Poleg jame s falusnim kapnikom je tretji soroden element, *Devo*, moč prepoznati v bližnjem hribu *Devin*, katerega ime izhaja iz mitičnega konteksta. Ob teh treh znanih mitično indikativnih elementih in nekaterih drugih ne gre spregledati pomena studenca v bližini Jame ob Trnovskem studencu, ob katerem je križ in kjer voda naj ne bi presahnila, tako kot v obravnavani jami.

Eno izmed vprašanj je, kaj je tisti, ki je vrezal simbol strelca/konjenika na falusnem kapniku v *Jami ob Trnovskem studencu*, želel izraziti? Ali je s tem želel poistovetiti falusni in (najbrž) plodnostni simbol z mitično figuro, ki strelja, kar po dosedanjih spoznanjih v raziskavah slovanske mitologije ponazarja hkrati tisto božansko bitje, ki upravlja s strelom?

Zahvale

Za vzpodbudo in pomoč pri odkrivanju jam in pisanju prispevka se zahvaljujem: *Borutu Pericu*, *Nenadu Smajili*, *Nenadu Kuzmanoviću*, *Sabini Pugelj*, *Borisu Čoku*, *Andreju Preložniku* in *Andreju Pleterskemu*.

Literatura

- Batović, Šime (2006). Pregled prapovijesti hrvatskih zemalja. *Zadarska smotra LV, broj 3-4*: 73–148.
- Badjura, Rudolf (1953). *Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje*. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Belaj, Vitomir (1998). *Hod kroz godinu. Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjervovanja*. Zagreb: Golden marketing.
- Bezljaj, France (2003). Problematika imen Vir in Skočidjevojka. In *Zbrani jezikoslovni spisi I*, ur. Furlan, Metka, str. 548–55. Ljubljana: ZRC (Zbirka Linguistica et philologica).
- Celin, Vanja (2005): Zbirke ustnih izročil. Ilirskobistriška kotlina v zgodnjem srednjem veku (<http://sms.zrc-sazu.si/Si/izrocilo/IlirBistrica.html>).
- Čok, Boris (2012). *V siju mesečine*. Ljubljana: ZRC-SAZU (Studia Mythologica Slavica, Supplementa, Supplementum 5).
- Čausidis, Nikos (2005). Kosmološki sliki. Simbolizacija i mitologizacija na kosmosot vo likovniot medium. Skopje: Izdavač Nikos Čausidis.
- Gabričević, Branimir (1983): Anticka nekropola u Sinju. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXXVI*: 5–101.
- Garcia Alen Alfredo, De la Peña Santos, Antonio (1980): *Grabados rupestres de la provincia de Pontevedra*. La Coruña: Fundacion »pedro Barrié de la Maza, conde de Fenosa«, Museo de Pontevedra.
- Hadalin, Jelka, Kocjan, Danila (1993): *Bežji zlodej, baba gre: kraške štorije*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Hrobat, Katja (2005): Ajdi z Ajdovščine nad Rodikom. *Studia Mythologica Slavica 8*: 99–112.
- Hrobat, Katja (2010): *Ko Baba dvigne krilo. Prostor in čas v folklori Krasa*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Hrobat Virloget, Katja (2012a): Obrisi mitskih likov Lokve in Prelož v kontekstu slovanske mitologije. V: *V siju mesečine : ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice* (Zbirka Studia mythologica Slavica, Supplementa, suppl. 5), Čok, Boris, str. 165–72, 173–82. Ljubljana: Založba ZRC: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje.
- Hrobat Virloget, Katja (2012b): »Poljubiti Babo«. O slovanskem in pred slovanskem mitskem liku. *Keria XIV/1*: 67–81.
- Hrobat Virloget, Katja (2013a): The snooty Baba in the landscape of Karst, Slovenia : about a Slavic ambivalent female mythical figure. *Cosmos*: 141–171.
- Hrobat Virloget, Katja (2013b): Deva, Baba in Triglav v mitskem izročilu in pokrajini. *Sodobnost*.
- Ivanov, Vjačeslav Vsevolodovič, Toporov, Vladimir Nikolajevič (1974). *Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej*. Moskva: Nauka.
- Jordan, Peter (2003). *Material culture and sacred landscape. The anthropology of the Siberian Khanty*. Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: Altamira Press.
- Katičić, Radoslav (2008): *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb, Mošćenička Draga: Ibis grafika, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.

- Katičić, Radoslav (2010): *Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb, Mošćenička Draga: Ibis grafika, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.
- Katičić, Radoslav (2011): *Gazdarica na vratima. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb, Mošćenička draga: Ibis grafika, Matica hrvatska, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.
- Kropej, Monika (2008): *Od ajda do zlatoroga. Slovenska bajeslovna bitja*. Celovec: Mohorjeva založba.
- Kšica, Miroslav 1984: Výpravy za pravěkým uměním. Bratislava: Obzor.
- Pugelj, 2010, Arheološki izsledki na območju Ilirske Bistrice. V: Bistriški zapisi 7: 161–176.
- Malinar, Hrvoje (2007/08): Nađeni petroglifi u kanjonu rijeke Lika. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 31/32: 207–214 (http://www.min-kulture.hr/userdocsimages/pdf/godisnjak_mkrh_001-278_web.pdf).
- Mandl, Franz 2011: *Felsbilder. Österreich – Bayern. Nordliche Kalkalpen*. Druck: ANISA.
- Mannoni, Tiziano, Moreno, Diego in Rossi, Maurizio 2006. *Archeologia Postmedievale* 10. Firenze: All'Insegna del Giglio.
- Marjanić, Suzana (2003): The Dyadic Goddess and Duothesis in Nodilo's *The Ancient Faith of the Serbs and the Croats*. *Studia Mythologica Slavica* 6: 181–204.
- Medvešček, Pavel (2006). *Let v lunino senco*. Nova Gorica: Taura.
- Medvešček, Pavel (v tisku): Zbrano folklorno gradivo za knjigo.
- Menalo, Romana 2005. *Spila Nakovana. Ilirsko svetište na Pelješcu*. Dubrovnik: Dubrovački muzeji, Arheološki muzej.
- Mencej, Mirjam (2001): *Gospodar volkov v slovanski mitologiji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zbirka Županičeva knjižnica, numb. 6).
- Mirjam Mencej (2010): Gibanje med prostori v evropskem tradicijskem pogledu na svet. V: ustvarjanje prostorov. Ur. Mencej, Mirjam, Podjed, Dan. Str. 15–56. Ljubljana, Praga, Bratislava, Krakow: Znanstvena založba Filozofske fakultete; Filozofická fakulta Univerzita Karlova; Filozofická fakulta Univerzita Komenského; Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Migotti, Branka (1995): “Sol Justitae Christus est (Origenes)” Odrazi solarne kristologije na ranokršćanskoj građi iz sjeverne Hrvatske. *Diadora* 16–17: 263–291.
- Mikhailov, Nikolai (2002): *Mythologia Slovenica. Poskus rekonstrukcije slovenskega pogankega izročila*. Trst: Mladika.
- Milošević, Ante (2011): Slika “Božanskog boja” - likovni i ikonografski pogled na konjanički reljef iz Žrnovnice u Dalmaciji. V: Perunovo koplje. Ur. Pleterski, Andrej, Vinšćak, Tomo. Str. 17–72. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC.
- Milošević, Ante (2013): *Tragovi starih vjerovanja u kršćanstvu ranoga srednjeg vijeka (Traces of ancient beliefs in early medieval Christianity)*. Dubrovnik, Split: Filozofski fakultet Sveučilišta, Centar Studia mediterranea, Omega engineering.
- Nodilo, Natko (1981 (1885–1890)): *Stara vjera Srba i Hrvata (Religija Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog)*. Split: Logos.
- Peisker, Jan (1928): Koje su vjere bili stari Slovjeni prije krštenja? *Starohrvatska Prosjeta*, N.S. 2: 1–36.

- Peršolja, Jasna Majda (2000): *Rodiške pravce in zgodbe*. Ljubljana: Mladika.
- Placer, Ladislav (2010): Triglavca, kraj češčenja plodnosti. Poskus etimologije Divače, *Studia Mythologica Slavica* 13: 313–23.
- Pleterski, Andrej (2008). The swinging of spacetime. V: *Space and time in Europe : East and West, past and present*, Mencej, Mirjam (ur.) (Zbirka Zupaničeva knjižnica 25). Str. 293-304. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.
- Poklar, Franc (2009): Motiv na spominskem kovancu za 10 let EMU – 2009. 18. *Numizmatični list. Glasilo Primorskega numizmatičnega društva s filatelistično sekcijo Ilirska Bistrica*, 22.2.2009, leto XXXIV: 4–5.
- Priuli, Ausilio (2002): *Valcamonica: Valley of Prehistory*. Brescia: Priuli Edizioni.
- Priuli, Ausilio (1990): *Incisioni rupestri nelle Alpi*. Ivrea: Priuli & Verlucca Editori.
- Pugelj, Sabina (2010): Arheološki izsledki na območju Ilirske Bistrice. *Bistriški zapisi* 7: 161-176.
- Pugelj, Sabina (2012): *Vile bile. Dolina Reke od Ilirske Bistrice do Zabič in Hrušice*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba.
- Snoj, Marko (2009): *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- Šantek, Goran Pavel, ur., str. 63–93. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC, 2010.
- Šmitek, Zmago (2001): Time in myth and fairytale. V: *Zemljevidi časa/maps of time*. Šmitek, Zmago, Brumen, Borut (ur.). str. 33–60. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zbirka Županičeva Knjižnica 5).
- Šmitek, Zmago (2008): The Sacred Language of the Toponyms. V: *Post-Yugoslav lifeworlds*, Šmitek, Zmago in Svetieva, Aneta, ur., str. 13–35. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zbirka Županičeva Knjižnica 15/1).
- Šmitek, Zmago (2010): Od staroslovanskega Svarožiča/Radogosta do slovenskega Kresnika, *Studia Mythologica Slavica* 13: 187–197.
- Starac Ranko (2011): Arheološka baština na področju naselja Šapjane, Pasjak, Rupa. V: *Zbornik Liburnijskega krasa. Brdce, Pasjak, Šapjane, Rupa, Lipa. Kud Danica Pasjak*, Opčina Matulji. Str.17–30.
- Toporov, Vladimir N. (2002): *Predzgodovina književnosti pri Slovanih. Poskus rekonstrukcije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zbirka Županičeva knjižnica, numb. 9).
- Trošelj, Mirjana (2010): Natpisi I likovni prikazi na velebitskim mirilima. V: *Mirila : kulturni fenomen* (Zbirka *Studia mythologica Slavica, Supplementa*, suppl. 3). Pleterski, Andrej in
- Wenzel, Marian (1965): *Ukrasni motivi na stečcima*. Sarajevo
- Beglašić, Šefik (1982): *Stećci – kultura i umjetnost*. Sarajevo.
- Zadnikar, Marijan (1982). *Romanika v Sloveniji. Tipologija sakralne arhitekture*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Zemljevid ledinskih imen Tržaško ozemlje (1977). R. Petaros, K. Levak, G. Budal. Ljubljana – Trst.

Petroglyphs from the Cave in the vicinity of Trnovno spring above Ilirska Bistrica on the Snežnik plateau

Katja Hrobat Virloget

This article presents an attempt to interpret the petroglyphs from the stalactite in the (locally called) “cave in the vicinity of Trnovo spring” (Jama pri Trnovskem studencu), which is probably because of its incisions officially naming it Japodska jama (Iapodes’ cave). The interpretation is limited because of the fragmentary material, i.e. a large piece of the stalactite with petroglyphs that was cut away (according to the recollection of a speleologist there were some unknown signs/writing on it).

What provokes interest is an anthropomorphic figure that could be interpreted as a stylized archer or even horseman. Unlike the signs of circles, the anthropomorphic figure is carefully incised. These kinds of figures are common in many examples of rock art in the Alps, such as Valcamonica or in Austria, but the context seem to be different from this case. If it is true that the petroglyphs from the cave are more recent (as it seems to some archaeologists at a glance), the figure could be interpreted as Perun, the pre-Slavic god of thunder. As such is interpreted the figure of horseman from the ceramic pot from Wyszogrod in Poland (7th century).

Beside the main figure there are a number of imprecisely incised circles crossed by different number of lines. The most plausible meaning could be the solar circle, which is crossed with two lines. The solar symbolism is confirmed lately by rituals from Prelože, where a song dedicated to some solar deity (Dažbog?) was sung in a circle with two lines crossed (and four points in the middle). The other known symbolism is the one of Perun, which is linked to a circle with three crossed lines (as the flower named “Perunica” with six leaves). Unlike the precisely incised circles from Cave Loza I by Pasjak not far away (or other similar caves), the circles of the analysed cave are similar to imprecise different types of signs from the canyon of Lika in Istria in Croatia.

A different direction of analysis was made with the attempt to understand the discussed cave in the landscape. The cult context of the cave could be indicated by the analogies with the caves with phallic stalagmites. The form of the stalagmite with the petroglyphs from the cave is similar to the oral traditions of ritual phallic stalagmites with a fertility symbolism from two caves in the wider region of Primorska (named Devaè in Triglavca/Three-headed cave in Prelože and Devar in Huje) and with the phallic stalagmite in Spila Nakovana in Dalmatia, in front of which archaeological excavations indicated ritual activities. It is interesting to note that in the landscape around Cave by Trnovo spring a similar symbolism can be found as in the pre-Christian ritual cave of Triglavca in Prelože (Triglav, Devaè, Deva – in the previous research of Zmago Šmitek, Andrej Pleterski and Katja Hrobat Virloget, Deva was shown as a Slavic mythical character, connected with the Slavic and more archaic female mythic character Baba). Triglav/Three-headed could be recognised in the oral tradition about the three-headed snow white mountain of Snežnik. Moreover, the phallic stalagmite in the cave the third element, Deva, could be recognised in the nearby hill of Devin. It is important to note also the meaning of the spring in the vicinity of the cave, where there is a Christian cross and where the water would never dry up, similarly as in the discussed cave.

At the end, the author does not offer any confident interpretation, but all the material as the petroglyphs on the phallic stalagmite and the elements of the mythical landscape indicate a probable mythic meaning of the cave. One question remains: did the archer/horseman on the phallic stalagmite, probably with fertility symbolism, indicate the Slavic deity, which controls the thunderbolt?